

fokozottan tisztában kell, hogy legyen azzal, hogy milyen érveket biztosít számára a nemzetközi jog. Kovács Péter tankönyve – amely egyúttal kézikönyv is, mivel a nemzetközi jog széles spektrumában lehet a tájékozódás eszköze – eléri és sikeresen teljesíti a két évtizede Nagy Boldizsár által kitűzött célt. Tudniillik, „az olvasó e kötet hatására elveti a mindenható jogba vetett illúzióját, éppúgy, mint a nemzetközi jog tehetetlenségét és értéktelenségét hirdető szkepszisét.” Emellett nyilvánvaló a kötet haszna abban a tekintetben is, hogy a nemzetközi jog egészének átgondolása – amelyre a szerző készíti az olvasót – új szempontok felmerüléséhez vezethet a részterületek kutatásával kapcsolatban is.

Kovács Péter a nemzetközi jog tanáráként e kötet közreadásával sajátos metamorfózison ment át. Kovács Péterből „a Kovács” lett, amelyben utána nézhetünk egyes felvetődő kérdéseknek. Mivel – amint azt Szerb Antaltól tudjuk – a tudósok egyetlen jutalma a kartársak irigysége, fogadja ezt is a megérdemelt gratulációhoz.

KARDOS GÁBOR

JÁNOS ZLINSZKY

Durch das römische Recht, aber über dasselbe hinaus.

Hrsg. von NADJA EL BEHEIRI. Budapest, Pan Kiadó, 2008, 483. ISBN 978-963-06-4463-1

2008. március 6-án, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának II. János Pál Dísztermében került sor a 80. születésnapját ünneplő Zlinszky János professzor úr köszöntésére. A Karon oktató tanítványok és munkatársak egy német nyelvű tanulmánykötettel tisztelegtek mesterük előtt, amely ezúttal nem a kollégák írásait köti csokorba,¹ hanem az ünnepelt saját, német nyelvű munkáiból kínál reprezentatív válogatást. A Rudolf von Jheringtől kölcsönzött cím találón fejezi ki a Zlinszky János egész jogászai, valamint oktatói munkásságát átható fölfogást, szemléletmódot. Eszerint a római jogban nem csak egy időben távoli, bár nagy tekintélyű jogrendszer érdekességeit kereshetjük, nem is pusztán úgy tekinthetünk rá, mint az európai jogok tényleges történeti alapjára. Valójában „a jog”-ra, annak céljaira, lehetőségeire és korlátaira vonatkozó tapasztalatok gazdag tárházát, erkölcsi értékek hordozóját láthatjuk benne, amely így kulcs a modern jogrendszerek megértéséhez, egyben mérce azok jövőbeni alakításához is.

Ezért aligha meglepő, hogy a kötet nagyobbik részét, csaknem kétharmadát, szám szerint tizenhárom római jogi tárgyú tanulmány teszi ki. Második tematikus egység-

¹ Ilyen volt az ünnepelt 70. születésnapjára készült *Iustum, aequum, salutare*. Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére. Szerk.: BÁNRÉVY GÁBOR, JOBBÁGYI GÁBOR, VARGA CSABA. Budapest: PPKE, 1998.

ként hét, elsősorban magyar jogtörténeti írás következik; a kötetet végül négy alkotmányjogi témájú tanulmány zárja.²

I.

A római jogi válogatás első két darabja a tárgy hazai művelésének, főként oktatásának elmúlt ötven esztendejét mutatja be [*Ein Kapitel der Wirkungsgeschichte europäischer Rechtskultur; Rechtswissenschaft und Rechtsunterricht in Ungarn*]. Kiténik belőlük, hogy bár a szocialista államhatalom igyekezett elsorvasztani a római jogi és a jogtörténeti diszciplínákat, az erre irányuló kísérletek ereje a 70-es években megtört, s végül épp e két tudományterület lett a leginkább képes arra, hogy hidat képezzen múlt és jövő között, hogy a marxista periódus idején is megőrizze a diktatúra előtti magyar jogtudomány értékeit, s közvetítse a nyugat-európai jogtudomány eredményeit. Ezzel együtt a rendszerváltás nemcsak a római jogot és a jogtörténetet, hanem az egész jogi felsőoktatást és jogtudományt is újabb kihívások sora elé állította, melyeknek a finanszírozási nehézségek, a centralizált mamutintézmények kiépítésére irányuló kormányzati szándék és a folyamatosan változó környezet okán csak nehezen tudtak megfelelni.

Az oktatás és jogtudomány hazai helyzetét tárgyaló két írás után szoros értelemben római jogi témájúak következnek. A sort Zlinszky János első terjedelmesebb, 1957-ben írt római jogi tanulmánya nyitja. Az eltűntekre vonatkozó antik római jogfölfogást és szabályozást feltáró *Zur Frage der Verschollenheit im römischen Recht* ezúttal jelenik meg első ízben teljes terjedelmében.³ A rómaiak az eltűnt személyt távollévőként fogták föl, életben létét vélelmezték, halálát pedig bizonyítani kellett; ez utóbbi esetben annak valószínű időpontját a bíró állapította meg. Ha azonban az eltűnt visszatért, jogai a „hátsó küszöb joga” (*ius postliminii*) alapján feléledtek, melyeket *in integrum restitutió*val érvényesíthetett. Atyai hatalma távolléte idején is fennállott, házassága pedig visszaállt, hacsak felesége időközben új házasságot nem kötött. A távollévő érdekeinek különös védelme a korai Rómában abból a belátásból fakadt, hogy a város ereje polgárainak számában áll, ezért meg kell becsülni azt, aki – esetleg épp háború vagy hadifogság okán – távol van, de várhatóan visszatér. A világbirodalom időszakában a gazdaságot mozgató, utazó, kereskedő, ezért gyakran idegenben lévő polgárt igyekeztek előnyben részesíteni, számára kedvező helyzetet teremteni. A távollévő jogainak védelme a dominátus idején erőtlenedett csak el, mikor a rómaiak helyett már barbárok harcoltak a hadseregben, a gazdaság pedig nem a rabszolgatartó nagybirtokra, hanem a *colonusok* kisbirtokára épült, így a tömeges távollét indokoltsága megszűnt. Mindazonáltal az élet véelme Iustinianusig fennmaradt.

² Az egyes tematikus egységek előtt bevezető tanulmányok olvashatók (NADIA EL BEHEIRI: János Zlinszky und das römische Recht; KOMÁROMI LÁSZLÓ: Ungarische Rechtsentwicklung in der gemeinsamen europäischen Rechtskultur; TERSZTYÁNSZKYNÉ VASADI ÉVA: János Zlinszky, Richter am Verfassungsgerichtshof der Republik Ungarn).

³ A tanulmány egy része jelent csak meg korábban az *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 1960. évi számában (Tom. VIII. Fasc. 1–2. 95–132.).

Vajon jogállam volt-e az antik Róma, vagy csak kivetítjük rá modern ideáljainkat? Erre a kérdésre ad választ a következő tanulmány [*Rechtsstaat Rom*]. Róma jogállam volt abban az értelemben, hogy az államot, mint egy bizonyos társadalmi csoport összességét a jog határozta meg, a jog jellemezte és hatotta át. Bár a jogállamiság fogalmát a római forrásokban nem találjuk, annak egyes aspektusai külön-külön vizsgálhatók.

A katonai védelem szüksége miatt szélesre szabott, osztatlan és oszthatatlan magisztrátusi hatalom bizonyos területeken nagyon is konkrét korlátokba ütközött. A magánszférába, a római *pater familias* hatalmi körébe nem hatolhatott be, a városhatáron belül polgárokkal szemben katonai erőt nem érvényesíthetett, időben is világosan megszabott határai voltak. Korlátozta a kollégák intercessziós joga, a néptribunok vétőjoga, ráadásul a szenátus és a népgyűlés is elszámolást követelhetett, ahol a mérce, amelyhez a hatalomhordozó cselekvését mérték, tartalmi mérce volt: azt vizsgálták, hogy a tisztviselő az állam, a közösség üdvét, érdekét szolgálta-e tevékenységével (*salus rei publicae suprema lex esto*).

A hatalmi ágak elválasztása is – bár nem a Montesquieu-féle értelemben – bizonyos fokig érvényesült. A magisztrátus jogalkotó hatalommal nem rendelkezett, az a népet és a szenátust illette, ezért főszabályként csak közreműködött a törvényalkotás folyamatában, vagy úgy bocsáthatott ki általános érvénnyel bíró normát, hogy erre kifejezetten fölhatalmazták. Igazságszolgáltató hatalmával akkor élhetett, magánfelek vitájába csak akkor avatkozhatott, ha ezek ebbe beleegyeztek. Ilyenkor is csak azt mondhatta meg, hogy az adott helyzetre vonatkozóan mi az érvényes jog.

Jog és kötelesség, hatalom és felelősség összetartozása egyébként nemcsak a tisztviselők tekintetében volt magától értődő: a hadseregben szolgálni, állami hivatalt viselni, gondnokként, esküdtbíróként eljárni nem pusztán lehetőség volt, hanem a polgár mivelttal együtt járó feladat, kötelesség is.

Róma joga a szakrális szférából nőtt ki, s mindig megtartotta értékírányultságát. A rómaiak tudatában voltak annak, hogy csak akkor lesz társadalmilag elfogadott, ha az egyes polgár is igazságosnak érzi. Ennek jegyében művelték a jó és méltányos művészetét, egyszerre érvényesítve a polgárok törvény előtti egyenlőségét, másrészt a társadalmi egyenlőtlenségek igazságos kiegyenlítését az *aequitas* alapján.

Schriftlichkeit und Mündlichkeit im römischen Recht címmel egy az antik római jogfejlődés egészét átfogó, s azon túlra is tekintő tanulmányt olvashatunk a szóbeliség és az írásbeliség jogban betöltött szerepéről.

A városállam ősi jogát a szóbeliség uralta. A törvények *rogatió*jának, a *iuris diction*ának, a *iudicatió*ának egyaránt a *dicere* volt a gyökere. A magisztrátus hivatalos aktusait is három szent, a kimondás által konstitutív erejűvé váló szóval jelölték: *do, dico, addico*. Ebben a korai időszakban a köz- és a magánjogot egyaránt kimondták, beszéltek, szóbeliség útján őrizték és adták tovább. Az írásbeliség megjelenése az etruszkok idejére tehető a kései királykorban, s elsősorban a szakrális szférára volt jellemző, a szóbeliség azonban még a köztársaság első századaiban is dominált.

Az első fordulatot a plebejusok hozták, akik nemcsak a közügyekbe való beleszólást követeltek, hanem jogbiztonságot is. Ezért a XII táblás törvényeket már leírták és mindenki számára jól láthatóan és olvashatóan közzétették. Ugyanígy tettek a magisztrátusok hivatali programját, hirdetményeit tartalmazó fehér táblákkal is. Ahogy

Róma a könnyen áttekinthető közszférával rendelkező városállamból fokozatosan egyre nagyobb földrajzi területet elfoglaló országgá, birodalomná vált, úgy nőtt az írás jelentősége a jogéletben. Először a közjog területén terjedt el (pl. nemzetközi szerződéseknél, tisztviselők elszámolásainál), de nemsokára a magánszféra ügyleteiben is erőre kapott. A régi szóbeli ügyletről, a *stipulatio*ról oklevelet készítettek, a *per aes et libram testamentumot* írásba foglalták. Konstitutív jelentősége még ekkor is a szónak volt, az oklevél csak deklaratív bizonyítási eszköznek minősült, de nemsokára már vélelmezték eredetiségét, a benne foglaltak valóságát is; megjelentek az eleve csak írásban érvényes jogügyletek.

A szóbeliségtől az írásbeliség felé tartó fejlődés a jogtudományban is megfigyelhető. A papok, jogtudósok eredetileg szóban adtak tanácsot a hozzájuk fordulóknak, ezeket nyilvánosan meg is vitatták. A köztársaság végén azonban már elkezdtek mind a véleményeket, mind a diszkussziókat írásban rögzítve összegyűjteni. Így keletkezett a jogtudósi irodalom, amely utóbb ebben az írásos formában vált hivatalos jogforrássá.

A modern jogokban a szó- és írásbeliségnek egyaránt megvan a maga szerepe. A szóbeliség, a közvetlenség, a nyilvánosság a pereket életközelié, ezáltal a jogvédelmet erősebbé, a forgalmat hatékonyabbá teszi. A magánpercek, a tőzsde a mai napig nem tudnak lemondani a szóbeliségről. Az írásbeliség a stabilitást és a megbízhatóságot, a jogi normák érvényesítését, kikényszerítését és a hivatalos ellenőrzést szolgálja. A közigazgatás, annak bírósági felülvizsgálata, vagy éppen az alkotmánybíráskodás messzemenőkéig az írásos anyagra orientálódnak.

A *Familia pecuniaque* c. tanulmány a XII táblás törvényben szereplő két fogalom, a tulajdont, vagyont jelentő *familia* és *pecunia* eredetét, jelentését kutatja, elsősorban arra keresve választ, hogy miben rejlik e kettős, egymás melletti szóhasználat titka.

Korábbi kutatások többször próbálták már a két terminust tartalmilag szembeállítani egymással, de ezek a rekonstrukciós kísérletek nem jártak sikerrel. Zlinszky János elemzésében a római állam keletkezésének sajátos körülményeiből indul ki. Több jel utal ugyanis arra, hogy az ősi Rómát különböző etnikumokhoz tartozó népelemek alapították meghatározott történelmi időpontban. Ezt támasztja alá az archaikus korszakban több ponton is tetten érhető kettős hagyomány: például a házasságra vonatkozó kétféle modell (egyenlő felek között ünnepélyes *confarreatio*val létrejövő házasság egyfelől, a férj által megvásárolt, hatalma alá kerülő feleség másfelől), vagy a házra és földre vonatkozó uralom, a *herus* – *heres* – *heredium* és a *domus* – *dominus* – *dominium* fogalmi kettőssége. A XII táblás törvény szakrális szabályai is azt mutatják, hogy egymástól távol álló, idegen elemek emberi eszközökkel föloldhatatlan elmentéiteit kellett az égiek bevonásával elsimítani. A két, egymástól sok tekintetben különböző, életformájukból fakadón is gyakran konfliktusba kerülő népcsoport a földműves szabinok és az állattenyésztő latinok voltak, akik az új közösségben egymásra utalva igyekeztek egymás hagyományait tiszteletben tartani, ugyanakkor az együttéléshez a szükséges mértékben közös kereteket szabni.

A *familia pecuniaque* fogalmi kettőssége is erre az etnikai, életformabeli dualizmusra vezethető vissza. A *familia* a szabin kisparaszti családi vagyont jelölte, a *pecunia* pedig a latin pásztornép fogalma volt arra a tipikusan állatállományt jelentő nemzeti vagyongra, amely a nyáját legeltetni, óvni segítő szolgálkra is kiterjedt. A XII táblás

törvény azért használja együtt a kettőt (pl. a végrendekezés kapcsán), hogy világossá tegye: a szabály mindkettőre vonatkozik. Mivel azonban az egyedüli természetes egység a régi Rómában a család volt, nemzetségi tulajdon pedig igazán sosem létezett, e fogalmi kettősség hamar elveszítette eredeti tartamát; a két terminus jelentése azonossá vált, csak eredetük maradt különböző.

A *Gedanken zur legis actio sacramento in rem* címet viselő, első ízben a *Zeitschrift der Savigny-Stiftung* romanista sorozatának 1989-es kötetében megjelent hosszabb lélegzetű tanulmány szintén az antik Róma korai időszakának egy érdekes kérdéskörével, az ősi római tulajdoni perrel foglalkozik. A per kulcskifejezése, s az elemzés kiindulópontja a 'Meum est ex iure Quiritium' kijelentés: a felperes azon nyilatkozata, amelyben – pálcáját a per tárgyára helyezve – azt állította, hogy a dolog a római polgárok joga alapján az övé. Ezalatt azt a hatalmi helyzetet értették, amelyet a városállam biztosított a maga polgárainak, elsősorban a számukra formálisan kiosztott hadizsákmány bizonyos, a család által hasznosítható tárgyai, az ún. *res mancipi* (*heredium*, szolgák, igásállatok) fölött. A civiljogi eljárás első, ún. *in iure* szakaszának Gaius *Institúcióiban* leírt menete szerint a felek részéről elsőként ez a kijelentés, s annak alapján a követelés (*vindicatio*) hangzott el a magisztrátus előtt. Ezután a *praetor* elvonta a felektől a pertárgyat, majd aki előbb vindikált (a felperes), indoklásra hívta föl ellenfelét, aki azonban kitérő választ adott („jogosan cselekedtem, mikor igényt támasztottam”). Ezt követte a felek esküje, a *sacramentum* letétbe helyezése, végül a *praetor* döntése, amelyben valamelyik félnek odaítélte a pertárgyat, birtokossá téve őt. Amennyiben látszatra mindkét fél igénye *ex iure Quiritium* megalapozott volt, mivel a tényállítások ellentétben álltak egymással, sor kerülhetett az *apud iudicem* (esküdtbíró előtt zajló) eljárásra, ahol a bíró a formátlan bizonyítási eljárásban földerítette a tényállást és végleges döntést hozott. (A letétbe helyezett *sacramentum* összegét a pervesztes fél elveszítette az állam javára.)

A Gaius által előadott permenet több problémát is fölvet, amelyeket a szakirodalomban különbözőképpen igyekeztek föloldani. Kérdéses, hogy vajon miért az elsőként vindikáló felperes hívja föl indoklásra a másik felet, holott a jogászi logika szerint az állítás bizonyítása a felperest terheli. Gaius leírásából az sem derül ki, hogy a *praetor* mi alapján ítélte oda a pertárgyat az egyik félnek az eljárás *in iure* szakaszának végén.

Zlinszky János gondolatmenete szerint a pertárgy *praetor* általi ideiglenes elvonását követően kellett hogy sor kerüljön egy olyan perszakaszra, ahol a felek előadhatják a tényállást és igényük jogalapjának részletesebb indokolását is. A *praetor* erre az előadásra alapozta a birtokhelyzetre vonatkozó döntését, amelyről rögvest nyilatkozott, s ezután az így előzetesen pervesztesnek nyilvánított félnek nyílt lehetősége arra, hogy amennyiben a döntést nem fogadta el, indoklásra és esküre provokálja a másik felet. Az ezt követő, esküdtbíró előtt zajló eljárás tulajdonképpen annak az állításnak az igazságtartamát vizsgálta meg, amelyet a *praetor* által előzetesen birtokossá tett fél esküvel is megerősített. Ha a felderített tények őt igazolták, a bíró az ő javára ítelt (immár véglegesen), ha pedig az derült ki, hogy hamisan esküdött, a dolgot az ellenfélnek ítélte.

Ez a rekonstrukció megoldást kínál a római tulajdon abszolút vagy relatív voltának problémájára is. Ha az esküdtbíró előtti eljárásban a *praetor* által pernyertesnek

nyilvánított fél javára szólt az ítélet, ez az általa előadott tényállást is véglegesen megerősítette: ettől kezdve, a döntés jogerejénél fogva, bárkivel szemben ható abszolút igazságtartalma lett állításának, amelyet más perben többé nem lehetett kétségbe vonni. Ha azonban a *praetor* által előzetesen birtokossá, pernyertessé tett fél állítását az *apud iudicem* szakaszban földerített tények nem igazolták, akkor a bíró a másik félnek ítélte a per tárgyát. Az ő joga ezáltal nem nyert közvetlen bizonyítást, csak az, hogy az ellenfél állítása hamis volt. Így ez esetben továbbra is lehetséges volt, hogy az ily módon a pertárgy birtokába kerülő pernyertes féllel szemben utóbb egy harmadik személy fellépjen és a saját *ex iure Quiritium* igényét igazolva elperelje tőle a dolgot.

Arbeit im archaischen Rom címmel az archaikus kori bérmunka kifejlődéséről, annak szabályozásáról szóló, ám a szűk értelemben vett jogtörténeti szempontokon túlmutató társadalomtörténeti tanulmányt olvashatunk. A szabad ember bérmunkájának első formája az antik Rómában a klientela volt. A régi Róma polgárait gyakran vonták el háborúk a termelőmunkától, ezért klienseket fogadtak be, akik nem rendelkeztek a patriciusok jogaival, csak egy munkahellyel a családban. A munkát ellátásért végezték, s védelmüket nem törvény által, hanem szakrálisan biztosították. Helyzetüket eredetileg a *fides*, végső soron az erkölcs szabályozta, e szabályok egy része azonban utóbb a jog részévé vált.

Kérdés azonban, hogy vajon kik végezték a 6. századi Róma nagy építkezési munkálatait. Zlinszky János véleménye szerint az etruszk királyokkal érkező *plebs* tagjai, külföldről jövő sokféle népelemek voltak a munka elvégzői. Kézművesek, kereskedők, napszámosok, proletárok. Jobb módúak és szegényebbek egyaránt voltak közöttük. Róma őket sem ruházta föl ekkor polgárjoggal, hanem a kliens és patrónus közötti viszony mintájára a király klienseinek nyilvánította őket. Ő gondoskodott számukra munkáról és ellátásról, bár a kapcsolat kevésbé volt familiáris, mint a római családok kliensei esetében. Szakrális védetséget nem élveztek, csak a királyhoz fűződő kölcsönös hűségkapcsolat jelentett oltalmat számukra. Miután azonban a királyt elűzték, világossá vált, hogy a továbbiakban senki sem kívánja e társadalmi réteg ellátását biztosítani. Ők voltak tehát azok, akik csaldóttóságukban kivonultak a Szent Hegyre.

Róma végül közjogi kompromisszumot kötött velük: a szenátus megígérte, hogy gondoskodik számukra munkáról és kenyérről, engedélyezett nekik négy *tribus* lakóhelyül, valamint oltalmazókat szakrális előjogokkal, s visszatértek a városba. A Szerző szerint rájuk vonatkozik a XII táblás törvényben (I. 5.) fennmaradt azon szabály, amely – tekintet nélkül felkelésük során tanúsított magatartásukra – a római polgárok vagyoni jogát, a *ius commercii*-t biztosította számukra (ugyanakkor a patriciusokkal nem köthettek házasságot – XI. 1.) A *plebs* egy része utóbb a közmegrendelések helyett egyre több magánmunkát kapott (amelyet immár magánjogi szerződésekkel, *stipulatio* ill. *locatio conductio operis* formájában szabályoztak), egzisztenciálisan felemelkedett, másik része azonban lesüllyedt, s egy antik proletariátust képezett, amely gazdasági és politikai felelősségérzetét is elveszítve egyre növekvő szociális terhet jelentett Róma számára.

A sorban következő két tanulmány a római jog külön történeti korszakát képező *praetori* jogot vizsgálja. Az elsőben [*Die Anfänge des praetorischen Rechtes*] Zlinszky János e periódus első évszázadát végigtekintve mutatja be azokat az eszközöket,

amelyekkel a *praetorok* – lépésről-lépésre kitágítva magisztrátusi hatalmukat – átformálták a régi civiljogot.

A polgárok közti vitában eleinte az volt a *praetor* fő feladata, hogy megmondja: igénybe vehető-e a peres út az adott ügyben, s ha igen, mely norma alkalmazandó a helyzetre. Az utóbbi megállapítására azért volt szükség, mert a korai Róma etnikai sokszínűsége miatt sokféle szokásból kellett kiválasztani azt, amely mindenkire vonatkozott.

A *praetor* azonban más lehetőségekkel is rendelkezett. Mint a *res publica* érdekeinek védelmezője, közbűncselekménnyé nyilváníthatta az azzal ellentétes ill. a jó erkölcsöt sértő magatartásokat, s egészen a főbenjáró büntetés határáig *coercitiós* jogkörében szankcionálhatta azokat. Módja volt arra is, hogy valakinek családi ill. magánjogi hatalmat biztosítson, így pl. gyámi, gondnoki pozíciót, vagy a *bonorum possessor*, *sequester* státusát. Nyújthatott hivatali jogsegélyt is per nélkül annak, aki saját jogát védte (*interdictumok*, birtokba utalások). További eszköze volt a magatartási szabályok kiadása *edictum* formájában, melynek révén pl. – analógia alkalmazásával – nem római polgároknak is biztosíthatta azt a védelmet, amely eddig csak polgároknak járt.

A fejlődés menetének egyik legjelentősebb lépése az volt, amikor a *praetor* hivatali hatalmánál fogva a formálisan érvényesítésvénytelennek, a kötelezőt nem kötelezőnek, a teljesült formális aktust meg nem történtnek nyilvánította, s ennek nyomán a megelőző helyzetet visszaállította. Valószínűleg a *praetori* jogfejlődés első fázisába esett az is, hogy a magánfelek közötti megállapodásokat egyező akarat megléte esetén akkor is kötelezőként kezelte, ha a szerződés előírt formája fogyatékos volt vagy hiányzott. A *lex privata* konstitutív elemévé ettől kezdve a konszenzus vált. Mindezek az újdonságok az *edictumban* is megjelentek; magyarázatuk, javításuk, új esetekre való kiterjesztésük a preklasszikus kor jogászainak egyik nagy feladata lett.

A *praetori* tevékenység irányító elve az *utilitas publica* volt. A magisztrátus magánügyletekben való döntése is a köz hasznára irányult, még ha közvetlenül magánérdeket támogatott is.

A másik, *praetori* joggal foglalkozó írás [*Die frühe Schicht des Edictum praetoris urbanis*] egy lehetséges jövőbeni kutatási projekt irányait határozza meg, melynek fő feladata az imént említett *praetori edictumok* Hadrianus alatt összefoglalt és véglegesített változatának, az *Edictum perpetuum*nak vizsgálata lenne abból a célból, hogy annak időről-időre egymásra rakódó rétegeit elkülönítse. A tanulmányban ehhez a munkához olvashatók szempontok, kérdésfelvetések, s – különösen az első réteg tekintetében – példák.

Az utolsó, közvetlenül a klasszikus római jogot tárgyaló tanulmány [*Kontrakte des ius publicum*] szintén inkább egy későbbi, a részleteket föltáró kutatás munkaterve. Kiinduló kérdésfelvetése: mi az oka annak, hogy a *Digestában* található mélyreható jogászai gondolatmenetek jószerevével kizárólag kismemberek – öszvérhajcsárok, borbélyok, kisiparosok, parasztok, fölzsabadítottak, stb. – jelentéktelen ügyei kapcsán születtek? Miért nem szerepelnek ugyanott a római pénzarisztokrácia, a nagyvállalkozók ügyletei? A Szerző álláspontja szerint ez arra vezethető vissza, hogy a nagy tranzakciók, építkezések és szállítások, különösen a köztársaság koriak a *ius publicum* körébe tartoztak, a *Digesta* pedig Iustinianus szándéka szerint a magánjogi

jogtudósi irodalom összefoglalója volt. A kutatás tulajdonképpeni tárgya az lehetne, hogy megvizsgálja: a római közjog szerződésai miként, s hogyan hatottak a magánjogi kontraktusokra. Zlinszky János a közjog hatását valószínűsíti például a konszenzuálszerződések kialakulásánál. Közjogi ügyletek esetén a szerződő féltől *fidest*, *iustitiát* és *pietast* vártak el; a *dolus malus*, *fraus* a szerződés megszegését jelentette. A *ius publicum* magától értetődő erkölcsi tartalmat hordozott, ezért e követelményeket a köztársaság végéig nem is kellett jogszabályba foglalni. Épp akkor, amikor e közjogi ügyletek a *praetorok* tevékenysége révén a *ius privatumban* is jogi érvényt szereztek, vált kérdésessé a bennük eddig meglévő természetes erkölcsi tartalom, s kellett a klasszikus jogászok jogforrássá váló munkássága ahhoz, hogy ezt a – Jhering találó meglátása szerint – kivesző erkölcsi érzéket a jog nyelvén is kifejezzék.

Nem közvetlenül a római joggal kapcsolatos, de azt Pilátus közreműködése révén mégis érintő kérdéskörrel, Jézus peréről⁴ szól a következő tanulmány [*Der Prozess Jesu aus dem Gesichtspunkt des antiken Prozessrechts*]. A Szerző Jézus tanítóprogramjának, e program fogadtatásának, s a tanításra reagáló hivatalos tanító szervek Jézushoz való viszonyulásának vázolója után jut el a per tárgyalásához. A szenvedéstörténet időbeli kezdetének pontosítása után (az utolsó vacsora valójában kedden volt) az eljárás főbb mozzanatainak, így az Annás általi eredménytelen vallatásnak, a Főtanács előtti szerdai tárgyalásnak, majd a csütörtöki döntésnek, a Pilátusnál tartott első és a Heródes udvarában lefolytatott csütörtöki kihallgatásnak, végül a pénteki utolsó, helytartói határozattal záruló eljárásrésznek az elemzése következik.

Az előzmények ismertetéséből kitűnik, hogy a per oka végső soron Jézus és a zsidó nép vezetői közti viszony megromlása, az utóbbiak azon félelme volt, hogy a Megváltó tanítása alááshatja a nép biztonságát, valamint Kaifás és körének hatalmát. A Főtanács tárgyalásának célja ezért az volt, hogy eldöntse, Jézus valóban veszélyes tévitanító-e, akit halálbüntetés kiszabása és végrehajtása végett ki kell adni a rómaiaknak. Kaifás erről a testület – vélhetőn Jézus ellen elfogult – többségét egy hosszas, és a felhozott vádak bizonyítása tekintetében eredménytelen tárgyalás végén tudta csak meggyőzni azáltal, hogy a mindeddig hallgatásba burkolózó Jézusnak szegezte a kérdést: „Te vagy-e a Krisztus, az élő Isten fia?” – amire ő nyíltan, igennel válaszolt. Ezt a kinyilatkoztatást a Főtanács istenkáromlásnak minősítette. A halálbüntetés kieszközléséhez azonban Pilátus előtt már új, a rómaiak számára jogilag releváns és meggyőző vádakra volt szükség (a nép félrevezetése és izgatása, felhívás az adófizetés megtagadására, királyként való fellépés). Bár Pilátus egyik vádpontban sem találta bűnösnek Jézust, miután az ügytől való szabadulására irányuló és a vádlottat menteni igyekvő kísérletei (átküldés Heródeshez, a nép által gyakorolható amnesztia, s ugyancsak a nép részvételére apelláló ostorozás) kudarcot vallottak, magisztrátusi rendfenntartó jogkörében feláldozta a foglyot, akit – mint *peregrinust* – nem védett a római büntetőjog, s akinek élete nem tűnt túlságosan nagy árnak a provincia békéjének, a respublika biztonságának megóvásáért.

A jogi szempontú elemzés a keresztény hívő számára is fontos tanulsággal szolgál: a Megváltó keresztthalála nem a Teremtő által eleve elrendelt színjáték volt. Jézus

⁴ Magyar nyelvű monografikus feldolgozására lásd: SÁRY PÁL: *Bűnvádi eljárások az Újszövetségben*. Második, átdolgozott kiadás, Budapest: Szent István Társulat, 2003.

perrendszerűen védekezve igyekezett elkerülni a végzetes kimenetelt. A Főtanács előtti eljárás végső soron esélyt kínált arra, hogy a testület felismerje Jézusban a Megváltót, a választott nép elfogadja az örömhírt, s Jézusban megkösse Istennel az új és örök szövetséget.

A kötet római jogi részébe tartozó utolsó tanulmány a római jog magyarországi szerepét taglalja [*Römisches Recht in Ungarn*], s ezzel lényegében átvezet a jogtörténeti tárgyú írások csoportjába. Az eredetileg a Theo Mayer-Maly ünnepi kötetbe⁵ írt áttekintés átdolgozott és bővített változata a magyar jogtörténet kezdeteitől egészen napjainkig terjedően mutatja be, miként hatott az európai *ius commune* alapját képező római jog a magyar jogfejlődésre. A Szerző több kérdésben részletekbe menő elemzéssel mutatja ki, hogy nem áll az a többé-kevésbé általánosnak mondható nézet, mely szerint a római jognak Magyarországon nem volt különösebb befolyása.

A középkor kapcsán először – inkább egy későbbi kutatás számára iránymutató jelleggel – említést nyer a keleti impérium, Bizánc hatása. Zlinszky János szerint azonban nem hanyagolható el a nyugat-európai közös jog hazai szerepe sem. A *ius commune* érvényét nálunk sem tagadták, csak gyakorlati alkalmazása volt problematikus: oly mértékben érvényesülhetett a gyakorlatban, amennyire ismerték. A különböző magyar jogforrások, dekrétumok, statútumok, privilégiumok sem érthetők meg az európai közös jog nélkül: kezdettől olyan jogi fogalmakat alkalmaztak, amelyek a római jog nélkül nem voltak értelmezhetők. Werbőczy – mint erről a Hármaskönyv tanúskodik – maga is járatos volt a közös jogban. Művében nem is az egész Magyarországon érvényes jogot kívánta összefoglalni, hanem a bírói praxisból akarta összegyűjteni azon szabályokat, amelyek a magyar jog különös forrásaiból származnak. A joggyakorlat által a *ius communé*ből merített elemek fölvetését vagy tudatosan került, vagy arra használta azokat, hogy a hazai jogot javítsa velük (pl. a gyámság és a gondnokság szabályainál).

Az újkorra áttérve a Szerző először azokról a kísérletekről szól, amelyek arra irányultak, hogy a magyar szokásjogot a közös joggal együtt dolgozzák föl és így nyerjenek egy, a jogbiztonságot szolgáló, egységes jogi *corpust*. A rendi gyűlés azonban elutasító volt az idegen joggal szemben, s ez a hozzáállás a királyi Magyarországon végül felülkerekedett. Honterus János és Fronius Mátyás révén azonban sikeresen megtörtént a római jog átvétele az erdélyi szászoknál, s kevés híja volt annak, hogy Baranyai Decsi János *Syntagmája* alapján sor kerüljön az általános erdélyi recepcióra. A római jog ismeretét ekkortájt és a 17. században is jelentős számú, külföldi egyetemeken jogot tanult peregrinusok közvetítették. A Nagyszombati Egyetem jogi karának alapítólevele kifejezetten feladatként határozta meg, hogy a magyar szokásjogot a közös joghoz közelítsék, annak hiányait a *ius communé*ből pótolják. A kar, valamint a jogakadémiák tankönyvei a kötelmi jogban és a büntetőjogban erős közös jogi hatást mutatnak.

A pandektisztika magyarországi befolyásáról szóló részben a Szerző ismerteti a hazai jog történeti gyökereinek feltárásán és továbbfejlesztésén munkálkodó történeti

⁵ *Iurisprudentia universalis. Festschrift für Theo Mayer-Maly zum 70. Geburtstag*. Hrsg. von MARTIN J. SCHERMAIER, J. MICHAEL RAINER und LAURENS C. WINKEL. Köln: Böhlau Verlag, 2002.

jogi iskola reformkori első generációját, majd az Osztrák Polgári Törvénykönyv ideiglenes hatályát követően működő második, a kodifikációt nem ellenző hullámát, köztük a fogalmi jogtudomány és az érdekkutató irányzat hazai képviselőit is.

Az utolsó két rész a római jog magyarországi oktatásának történetét dolgozza föl, egészen a jelen időkgig.

II.

A kötet jogtörténeti tanulmányokat fősorakozató második nagy egysége hét tanulmányt tartalmaz. Közülük az első [*Die Stellung Ungarns zum römisch-deutschen Reich*] elsősorban történeti áttekintést nyújt a Magyar Királyság és a Német-római Birodalom mintegy nyolc évszázados kapcsolatáról, általános háttérrel adva a császári jog magyarországi bevezetésének kérdésköréhez.

A második [*Ein Versuch zur Rezeption des römischen Rechts in Ungarn*] a fentebb említett Baranyai Decsi János nevéhez fűződő erdélyi római jogi recepciós kísérlet előzményeit, a magyar magánjogot institúció-rendszerben összefoglaló, azt a pandektajogból vett szabályokkal kiegészítő *Syntagmát* (1593) ismerteti és értékeli. Decsi műve számottevő tudományos teljesítmény volt, alkalmas arra, hogy a hazai jogtudományt megtermékenyítse, a magyar jog hézagait a közös joggal pótolja, s az így keletkező összefoglalót a törvényhozásnak és az ítélkező fórumoknak használatra felajánlja. A tanulmány fő tanulsága, hogy nem a magyar jogtudománynak róható föl a magyar magánjogfejlődés 16–17. századi elakadása. Nem is a nemzeti öntudat, Werbőczy nagy tekintélye, a *Tripartitum* teljessége volt az oka a római jog recepciója elmaradásának, hanem elsősorban a gazdasági élet általános hanyatlása, a társadalmi fejlődés visszaesése. Ilyen körülmények között a *Syntagma* a maga korát túlságosan is megelőző, meghaladó műnek bizonyult.

A két következő írás a magyar bíróságok jogfejlesztő tevékenységét vizsgálja, amely az újkori magyar magánjogi modernizáció talán legfontosabb tényezője volt. A hazai *consuetudo* konkrét esetre való alkalmazása egyben mindannyiszor e szokásjog újrameghatározása, a változó körülményekhez való hozzáigazítása is volt. A polgári átalakulást követően is, mikor a magánjogi törvénykönyv megalkotásának gondolata minden eddiginél erősebben jelentkezett, a bírói jogfejlesztés volt az, ami a kodifikációs folyamat sikertelensége miatt megmaradó hézagokat kitöltötte [*Die Rolle der Gerichtsbarkeit in der Gestaltung des ungarischen Privatrechts vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*]. Ez a sajátosság paradox módon az elvileg szigorúan normativista alapon álló szocialista magyar államban is megmaradt: a jogalkalmazás számos esetben a teteles jog előtt járt, a jogalkotás pedig a gyakorlatban már kiforrott szabályokat kodifikálta. Erre olvashatunk egy csokornyai példát a *Richterliche Rechtsentwicklung als lebendige Tradition im ungarischen Privatrecht* címen megjelent összefoglalóban.

Ezt követően két tanulmány a jogtörténeti iskola magyarországi képviselőivel foglalkozik. Az első [*Die historische Rechtsschule und die Gestaltung des ungarischen Privatrechts im 19. Jahrhundert*] – a Savigny egyetlen hazai követőjének tartott – Frank Ignác mellett más, a jogtörténeti irányzat gondolatait kifejítő jogtudósokról is beszámol (Johannes Jung, Michnay András, Lichner Pál), akik a reformkorban a magyar jog történetének kutatását, intézményeinek organikus fejlesztését, rendszerbe ágyazását szorgalmazták. A szabadságharc leverése, az osztrák jog bevezetése e koncepció

megvalósítását meghiúsította. Az Országbírói Értekezlet ezek után két lehetséges szélső megoldás, a megelőző bő évtizedben bevezetett idegen, osztrák jog teljes eltörlése, vagy annak legalizáló megtartása között kellett hogy középutat keressen. A magánjogi kodifikáció kapcsán is fölmerült annak lehetősége, hogy a hazai hagyományokkal szakító, ahelyett észjogi elvekre vagy külföldi előképekre alapozó törvénykönyvet alkossanak (ezt képviselte Teleszky István a maga öröklési jogi tervezetével). Ezzel a fölfogással szemben végül sikerrel léptek föl a történeti jogi iskola szemléletét követő elméleti és gyakorlati jogászok, főként Wenzel Gusztáv, Zlinszky Imre és Grossschmid Béni; a Szerző ugyanakkor hangsúlyozza, hogy nem rajtuk, s nem is a jogtörténeti irányzaton múltott a polgári jogi kodifikáció elmaradása (műveikkel valójában épp azt készítették elő), hanem azon, hogy a Ptk. ügye a napi politika játékszerévé vált.

A másik, e témakörbe tartozó írás Jhering magyarországi legnagyobb tanítványának, Szászy-Schwarz Gusztávnak életét és munkásságát ismerteti [*Gusztáv Szászy-Schwarz (1958–1920)*].

A jogtörténeti tárgyú tanulmányok közül az utolsó [*Die Krone als Symbol der Freiheit – Die Freiheit als Sinn des Rechts*] a szabadság és a jog biztosította jogosultság közötti fogalmi különbséget, annak történeti alakulását világítja meg, egészen a jelenkor napi aktuális kérdéseig hatolva, így átvezet a kötet alkotmányjogi témákkal foglalkozó utolsó részébe. A „jog” kategória azt jelenti, hogy valamely társadalmi viszony védelmet élvez, alanya e helyzet zavartalanságának biztosítását követelheti a hatalomtól. A „szabadság” ezzel szemben arra utal, hogy valamely személy vagy személyek egy csoportja bizonyos körben kötetlen, külső normatív rendelkezésnek alá nem vetett, vagyis autonóm, öntörvényű, és ezt a szabadságát a közhatalom köteles biztosítani. Ilyen értelemben beszélünk a házasodás, a gyermeknevelés, a véleményalakítás és -nyilvánítás, az egyesülés, a magánszféra, a vallás, továbbá a sajtó, a művelődés, a tanítás, a tanulás és a tudomány szabadságáról.

Törvényeink az Árpád-kortól kezdve ennek megfelelően beszéltek rendi szabadságról, a nemzet tagjainak és összességüknek elsődleges szuverenitásáról. Közsabadság alatt történelmünk során azt értettük, hogy a magyar nemzet nincs alávetve a császár vagy az egyház legiszlatúrájának, hanem saját törvényei szerint élhet, szabadon rendezheti belső ügyeit. A magánszabadság vagy személyi szabadság viszont azt jelentette, hogy e nemzet tagjai magánviszonyaikban mint egyének szabadok, vagyokkal szabadon rendelkezhetnek, családjuk ügyeit maguk rendezhetik, egymással véleményt cserélhetnek, szabadon társulhatnak és szerződhetnek. A 20. századig számos törvényünk ragadta meg és bontotta ki helyesen jog és szabadság kettősségét, biztosította és védte egyenlően a köz- és magánszabadságokat.

Negyven év szocialista diktatúra eredményeként azonban a fogalmi különbség elhalványult, s ennek máig ható, veszélyes következményei vannak jogrendünkben. A Szerző szerint ilyen például az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény, amely szem elől téveszti az alapjog és alapszabadság közti határvonalat. Konkrét példája a félreértésnek a Károli Gáspár Református Egyetem ellen hozott bírósági felülvizsgálati ítélet. Az egyetem nem kívánt a lelkeszi hivatal betöltésére jogosító diplomát adni egy teológus hallgatójának, mivel az nemcsak nyíltan homoszexuálisnak vallotta magát, hanem kinyilvánította azt is,

hogy e hajlamának kiélésére a keresztény erkölcs szerint joga van. A bíróság az ügyben összekeverte az egyenlő elbánáshoz való jogot az egyház azon szabadságával, hogy a lelkeszi alkalmasság feltételeit maga határozza meg.

III.

A kötet harmadik, alkotmányjogra vonatkozó tanulmányokat tartalmazó részében Zlinszky János négy írása szerepel. Közülük az első három a magyarországi jogállami átmenet kérdéseivel foglalkozik.

Der werdende Rechtsstaat aus der Sicht eines Verfassungsrichters cím alatt a Szerző arra keresi a választ, hogy létezik-e részleges, viszonylagos jogállamiság. Vannak-e a jogállamiság fogalmának fokozatai?

A szocializmus utolsó évtizedeiben tapasztalható jogállapotok ismeretében akár azt is lehetne mondani, hogy igen. Bár általánosságban nem érvényesült a jogállam alaptörvénye, mely szerint a jog a hatalom előtt jár, hogy a normáknak hierarchiája van, s a hatalom felelősséggel tartozik, ennek ellenére létezett jog, bírászkodás és közigazgatás is, s ezek nem minden tekintetben voltak a hatalom játékszerei. Volt jogérzéssel és erkölcsi elvekkel is rendelkező jogászrend, s a népesség jórésze követte és tisztelte a hatalom által elvetett, figyelembe nem vett vagy éppen visszaélő módon felhasznált jogrendet.

Mégis, csalóka dolog ebből valamiféle részleges jogállamiság létrehozását követeltetni. A mondás: „*Fiat justitia, pereat mundus!*” éppen azt jelenti, hogy a jog, mint érték, világi előnyökért, a hasznosság szempontjai szerint nem áldozható föl, mert más értékrendhez tartozik, s ha alapvető jogokat vonnak meg relatív biztonságért és jóléért cserébe, akkor a jogállamiság abban a társadalomban, amely e helyzettel kiegyezik, megszűnik létezni.

A magyar társadalom Zlinszky János véleménye szerint nem egyezett ki a fennálló renddel, mert amint a hatalmat a szovjet fegyverek nem támogatták tovább, ez a kétes rendszer omladozni kezdett.

A tanulmány ezt követően az Alkotmánybíróság létrejöttének körülményeit, az átmenet során fölmerült alkotmányossági kérdéseket ismerteti, érzékeltetve, hogy bár felemás jogállamiság nem létezik, a jogállam megvalósítása nem egy alkotmánymódosításon múlik, hanem fáradságos, lépésenként haladó aprómunkát igényel. Sikerét végső soron nem is a jogszabályi környezet átalakítása segíti elő, hanem a polgárok belülről fakadó, a közügyekért felelősséget vállaló, cselekvő hozzáállása. Ebben az értelemben – írja a Szerző – a jogállamot tulajdonképpen leginkább a jövő joghallgató-nemzedékeinek lelkében lehet hatékonyan építeni.

A következő két írás a jogállami átmenet egyes konkrét, kritikus kérdéseivel foglalkozik [*Einige Gedanken über Rechtsstaat und Verfassungsmäßigkeit; Legalität und Eigentum. Probleme des werdenden Rechtsstaates*]. Az egyik ilyen kérdés a kárpótlási törvény kapcsán fölmerülő tulajdoni igényeké. A Szerzőnek a 15/1993. (III. 12.) AB határozathoz csatolt alkotmánybírói különvéleményében is megfogalmazott meggyőződése szerint a törvényesség elve alapján az 1939 és 1989 között államilag okozott károk különválasztandók aszerint, hogy pusztán igazságtalanul (s mai mércével alkotmányellenesen), de a maguk idején törvényesen, vagy már a károkozásakor fennálló jogszabályokat alapul véve is törvénytelenül okozták őket. Az előbbi esetben

a károsultak a törvény alapján részleges kárpótlásra tarthatnak igényt, utóbbi esetben azonban joguk van arra is, hogy bíróság előtt érvényesítsék létező tulajdonjogukat, amelyet – a tulajdon fogalmából eredően – jogellenes közigazgatási aktussal nem is lehetett megszüntetni, a hatóság csak a birtokot tudta elvonni, s így jogellenes állapotot deklaratív módon feltüntetni az ingatlan-nyilvántartásban. A kárpótlási törvény ezt a különbségtételt alkotmányellenesen elmulasztotta megtenni. Zlinszky János másik, az Alkotmánybíróság többségi véleményétől eltérő megállapítása, hogy a bíróságoknak az ilyen tulajdoni igényeket érvényesíteni kívánó kereseteket – érdemi vizsgálat nélkül – következetesen és kivétel nélkül elutasító gyakorlata olyan élő bírói gyakorlatnak tekintendő, amelyet az AB – annak alkotmányellenessége okán – nem hagyhat figyelmen kívül, s az e tárgyban benyújtott panaszokat köteles tartalmilag elbírálni.

A Szerző véleménye szerint nem mehet el az Alkotmánybíróság szó nélkül azon gyakorlat mellett sem, melynek során a jogalkotó az alkotmányban biztosított egyes szociális jogok érvényesítését a költségvetési korlátokra hivatkozva elmulasztja, onnan forrásokat von el, az így megspórolt pénzüsségeket pedig más, az alkotmány által nem preferált területeken osztja szét. Ez alkotmányos jogoknak egyes konkrét jogszabályi rendelkezésekben nehezen tetten érhető, de tendenciájában mégis nyomon követhető, lépésről-lépésre történő aláásását, kiüresítését jelenti, amire az Alkotmánybíróság köteles felhívni a jogalkotó figyelmét.⁶

A kötet utolsó tanulmánya az egyház jogállásának, jogainak egy jövőbeli európai alkotmányban történő szabályozásához nyújt szempontokat [*Gedanken zur Wahrung der Rechte der Kirche in einer zukünftigen Verfassung des vereinten Europas*]. Épp a magyarországi rendszerváltozás példája mutatja, milyen nagy szükség van arra, hogy az egyház a világi jogalkotóval folytatott tárgyalások során világos koncepcióval rendelkezzen a maga alkotmányos státusáról, jogállamban elfoglalt helyéről. A nem túl távoli jövőben valószínűleg elfogadásra kerülő európai alkotmányt előkészítő munkálatok hasonló feladat elé állítják az egyház képviselőit, szakértőit. Egyeztetett, pontosan rögzített elvekre s ezek alapján messzire tekintő tervekre van szükség ahhoz, hogy a kihívásra válaszolni tudjanak. Ilyen tisztázást igényel például az a kérdés, hogy az egyház a közjog vagy a magánjog alanya legyen-e, hogy a tervezett uniós alaptörvény mely alapjogokat biztosítsa az egyház számára, vagy hogy milyen jogi védelemben részesüljenek az olykor az európai kulturális örökség részét is képező egyházi vagyontárgyak. A kialakítandó jogi környezettől is függ továbbá annak eldöntése, hogy az egyház közvetlenül vagy közvetve avatkozzék közéleti-politikai kérdésekbe. A tanulmány mindezen problémák megoldásához nyújt támogatásokat.

* * *

A Zlinszky János főbb kutatási területeiről ízelítőt adó tanulmánykötet német nyelvűsége ellenére nemcsak a külföldi szakmai közönségnek szól. Nem is pusztán azok érdeklődésére tarthat számot, akik a római jog, a jogtörténet, vagy az utolsó négy tanulmány által érintett alkotmányjogi kérdések iránt érdeklődnek. A kötet ugyanis többet

⁶ Erre vonatkozóan lásd még Zlinszky Jánosnak az 54/1996. (XI. 30.) AB határozathoz csatolt párhuzamos indokolását.

kínál egyes szakkérdések elemzésénél. Azt a látásmódot is megmutatja, amelyet a Szerző mesterétől, Marton Gézától sajátított el, amely „a történetiben az aktuálisat, az elméletben a gyakorlatit, a részletben az átfogót, s a szakszerűben az egyetemest” keresi.⁷ Ehhez járul még egy további fontos vonás, amely kirajzolódik a gyűjteményből: a jog által hordozott erkölcsi értékekre figyelő jogász képe. Aki a jog történetének tudós kutatójaként ezeket az értékeket keresi, s törekszik azokat gyakorló jogászként, ügyvédként, alkotmánybíróként megvalósítani, oktatóként továbbadni, sőt, megnyilatkozásai révén szélesebb társadalmi körben is tudatosítani. A kötetben szereplő írások erről a jogász-egyéniségről is tanúskodnak, s állítanak szemléletmódban, elkötelezettségben, hivatástudatban követésre érdemes példát minden jogász elé.

KOMÁROMI LÁSZLÓ

GONDOLATOK SÁRY PÁL *BŰNVÁDI ELJÁRÁSOK* *AZ ÚJSZÖVETSÉGBEN* CÍMŰ KÖNYVÉRŐL¹

SÁRY PÁL

Bűnvádi eljárások az Újszövetségben.

Budapest, Szent István Társulat, 2003², 239. ISBN 963 361 497 X

Sokszor hallható a szemrehányás, hogy a mai igen részletes és aktuális ismereteket igénylő, mindinkább specializálódó világunkban a processzualisták is beérik saját koruk eljárási rendszerének tanulmányozásával és tanításával – a harmadik évezred elején éppen elég feloldandó ellentmondással és megoldandó problémával kell szűkebb területükön is megbirkóznuk. Kitekintésre, s még inkább visszapillantásra nincs mód, nincs idő.

S talán gyakran ugyanezt teszik a jogtörténészek is: olykor elmerülnek az elmúlt évszázadok, évezredek számukra viszonylagos biztonságot nyújtó tengerében anélkül, hogy a mának szóló üzenetek, mégoly alapos és színvonalas munkáikban felsejlenének.

⁷ Zlinszky János: Szerkesztői utószó. In MARTON GÉZA: *A polgári jogi felelősség*. Budapest: Triorg, 1993. 328.

¹ A recenzió a PPKE JÁK I. Jogtudományi Könyvbemutatóján 2008. április 17-én elhangzott előadás szerkesztett változata